

Pavol HRABOVECKÝ

Dá sa robiť teológia naratívne?

Pokus Johna Milbanka a Radikálnej ortodoxie o kresťanský mýtus

Abstract

This study presents Slovak readers with the hitherto unknown theology of John Milbank and Radical Orthodoxy. Radical orthodoxy critically responds to postmodern philosophy and offers its vision of the Christian mythos as a way to overcome the secular mythos. This movement has already encountered many critical views - even in the Czech milieu. Therefore, the study enters into a dialogue with the existing Czech critique and offers some positives and negatives of Milbank and Radical Orthodoxy for contemporary theology.

Keywords: John Milbank, Radical Orthodoxy, Christian mythos, narrative theology, postmodern theology

Úvod

Priamym impulzom pre napísanie tejto štúdie je absencia teológie Johna Milbanka a ním založeného hnutia *Radikálna ortodoxia* v slovenskom priestore. Doposiaľ vyšiel iba jeden článok dotýkajúci sa tejto provokatívnej školy myslenia, ktorá mala ambíciu reagovať na postmodernú sekulárnu filozofiu.¹ Sekundárnym impulzom je pokus vstúpiť do dialógu s už existujúcimi prácami v českom prostredí, ktorých je veľmi málo, ale ponúkajú aspoň akú-takú možnosť zamyslieť sa nad tým, ako by sa mohla (či nemohla) robiť teológia dnes.²

V súlade s týmito impulzmi si štúdia dáva za cieľ: 1. predstaviť slovenskému prostrediu Johna Milbanka a hnutie Radikálna ortodoxia; 2. reagovať na článok Jakuba Orta „Kresťanská metafyzika jako lék na nicotu? Radikální ortodoxie a její kritika postmoderní filozofie“; a 3. zhodnotiť niektoré pozitíva i negatíva Milbankovho štýlu pre súčasnú teológiu.

¹ HRABOVECKÝ, P. „Konflikt narácií. Reflexia nad referendom o rodine 2015,“ *Verba theologica*, 2015, č. 1, s. 63 – 71.

² Krátku pasáž vo svojej teologickej čítanke prenechal Milbankovi: MACEK, P. *Novější anglo-americká teologie. Přehled základních směrů s ukázkami*. Praha: Kalich, 2008, 136 – 143. V češtine vyšiel tiež preklad Kláry Jelínkovej: DAMOUR, F. „„Radical orthodoxy“ – neboli návrat teologie?“ *Teologické texty* 4 (2010), online: <https://www.teologicketexty.cz/casopis/2010-4/Radical-orthodoxy-neboli-navrat-teologie.html> (cit. 4. 1. 2021). Filozofii Radikálnej ortodoxie sa venoval článok: ORT, J. „Kresťanská metafyzika jako lék na nicotu? Radikální ortodoxie a její kritika postmoderní filozofie,“ *Teologická reflexe* 23/2 (2017): 169 – 182. A napokon, v niekoľkých článkoch sa venoval politickým názorom Milbanka či Radikálnej ortodoxie Jiří Baroš: BAROŠ, J. „Subsidiarita: od teoretického konceptu k praktické zkušenosti,“ *Studia theologica* 19/2 (2017): 1-22; BAROŠ, J. „Krise liberální demokracie a pojem společného dobra,“ *Studia theologica* 20/2 (2018): 129 – 149.

John Milbank a teológia Radikálnej ortodoxie

Dielo profesora z Univerzity v Nottinghamu Johna Milbanka (1952-) *Theology and Social Theory* s podtitulom *Beyond Secular Reason*, vydané prvýkrát v roku 1990, znamenalo čosi ako malé zemetrasenie v teológii. Bolo to programové dielo, ktoré sa chcelo rozísť s postmodernou filozofiou, a to dokonca jej priamym prekonaním a nahradením.

Milbank tu striktne oponuje bežne akceptovanej téze, že sekularizácia vytvára prostredie neutrálnej existencie človeka bez náboženstva. Pre Milbanka neexistuje takýto neutrálny sekulárny priestor ani autonómna existencia človeka zoči-voči Bohu. Milbank je presvedčený, že tu sekularizmus nebol vždy a že je preto javom, ktorý sa objavuje v teórii aj praxi v istom momente dejín.³ Pri svojom skúmaní, kedy ten moment nastal, dochádza k tvrdeniu, že vynájdenie sekulárneho priestoru súvisí s dielom františkánskeho teológa zo 14. storočia – Johna Dunsca Scotta (1265/6 – 1308).⁴ Práve jemu pripisuje odklon v stredovekej diskusii o bytí, keď namiesto Tomášovho spôsobu analogického rozprávania volil univocitu, čím pripísal tak Bohu, ako aj stvoreniu existenciu rovnakým spôsobom. Podľa Milbanka toto je počiatok nového neutrálneho rozprávania o bytí, ktoré má za vážny dôsledok možnosť autonómnej existencie bytia bez participácie na Božom bytí:

Zatiaľ čo sa zdá, že Akvinský ponechal určité nejasnosti týkajúce sa toho, ako je možné hovoriť o Bohu, keď sa najprv hovorí o konečných bytiach, Duns Scotus to vyriešil netradičným spôsobom, keď tvrdil, že je to tak preto, lebo je možné najprv pochopiť Bytie jasným, čisto „existenciálnym“ chápaním ako predmet tvrdenia bez odkazu na Boha, o ktorom sa až neskôr tvrdí, že „je“ rovnako univokálnym spôsobom.⁵

Takto Milbank identifikuje počiatok oddelenia sa človeka od Boha, ktorého od tohto momentu začína vnímať ako „objekt“ vo vzťahu k sebe. Už to nie je Boh, na ktorom všetko participuje, ale Boh, existujúci *popri* stvorení ako boh Newtonovho vesmíru.⁶

Milbank tvrdí, že toto oddelenie malo ďalekosiahle dôsledky. V ontologickom zmysle sa človek osamostatňuje od Božieho bytia a v epistemologickom zmysle

³ Pozri: MILBANK, J. *Theology and Social Theory: Beyond Secular Reason*, 2nd ed. Oxford: Blackwell, 2006, s. 9; MILBANK, J. „An Essay Against Secular Order,“ *Journal of Religious Ethics* 15/2 (1987): 199-224; MILBANK, J. „Problematizing the secular: the post-modern agenda,“ in *Shadow of Spirit*, ed. Philippa Berry and Andrew Wernick. London and New York, NY: Routledge, 1993, s. 30 – 44.

⁴ MILBANK. *Theology and Social Theory*, s. XXIV.

⁵ MILBANK, J. *The Word Made Strange: Theology, Language, Culture*. Oxford: Blackwell Publishers, 1997, s. 44.

⁶ *Ibid.*, s. 28.

sa ľudský rozum osamostatňuje od osvecovania svetlom viery. Takto utvorený autonómny priestor dáva možnosť pre vznik sekulárneho priestoru, ktorý je podľa Milbanka typický pre modernizmus a postmodernizmus. Milbankova interpretácia dejín tak prináša prekvapivý až šokujúci záver: sekularizmus neponúka žiadnu neutrálnu naráciu reality, ale parazituje na kresťanstve, na jeho kategóriách a jeho narácii; sekularizmus sám je herézou z ortodoxného kresťanstva ako istý druh novopohanstva.⁷

Milbank následne tvrdí, že sekulárna narácia ponúka popis kruhu násilia, ktorý sa snaží eliminovať, ale podľa jeho úsudku nemá na to prostriedky, keďže jedinou pravou naráciou pokoja je kresťanstvo. Preto nepripúšťa falošnú nádej koexistencie týchto dvoch narácií vedľa seba: iba jedna z nich môže byť pravdivá. Buď to bude kresťanský mýtus alebo novopohanský, antikresťanský mýtus. So sekularizmom sa nemá viesť dialóg, ale má byť porazený a prekonaný.⁸

Tieto východiská Milbankovej teológie sa stali fundamentmi hnutia Radikálna ortodoxia, ktoré vzniklo medzi študentmi a profesormi na Cambridge Divinity Faculty v roku 1997 a svoje pomenovanie dostalo v roku 1999, keď vyšiel zborník článkov pod vedením Johna Milbanka, Catherine Pickstockovej a Grahama Warda: *Radical Orthodoxy, A New Theology*.⁹ Je to nenedominačné a nadnárodné hnutie, vedené programom a spoločnými záujmami. Jeho cieľom je bojovať proti dualizmu, ktoré ponúka mýtus sekularizmu: dualizmus medzi konečným a nekonečným bytím, medzi rozumom a vierou, medzi prirodzeným a nadprirodzeným.¹⁰ Namiesto neho chce ponúknuť kresťanský mýtus participácie na Božom bytí, pochádzajúci z platónskej filozofie.

Vskutku originálnou je nimi ponúkaná lektúra dejín, načrtnutá už samotným Milbankom, keď za zlomový bod identifikoval Scotovu teológiu, vedúcu podľa neho až k súčasnému nihilizmu: „Nihilizmus je záverom, čistého rozumu“

⁷ MILBANK, *Theology and Social Theory*, s. 3.

⁸ *Ibid.*, s. 6.

⁹ Pre početnosť štúdií ohľadom Radikálnej ortodoxie sa obmedzíme na odporúčanie iba niekoľkých z nich: CROCKETT, C. *A Theology of the Sublime*. London and New York, NY: Routledge, 2001; CROCKETT, C., ed. *Secular Theology: American Radical Theological Thought*. London and New York, NY: Routledge, 2001; PABST, A., VENARD, O.-T. *Radical Orthodoxy: Pour une révolution théologique*. Genève: Ad Solem Éditions, 2004; HANKEY, W. J., HEDLEY, D., eds. *Deconstructing Radical Orthodoxy: Postmodern Theology, Rhetoric and Truth*. Aldershot and Burlington, VT: Ashgate Publishing, 2005; HEMMING, L.P., ed. *Radical Orthodoxy? – A Catholic Enquiry*. Aldershot and Burlington, VT: Ashgate Publishing, 2000; SMITH, J.K.A. *Introducing Radical Orthodoxy: Toward a Post-Secular Worldview*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2004; SMITH, J.K.A., OLTHUIS, J.H., eds. *Creation, Covenant, and Participation: Radical Orthodoxy and the Reformed Tradition*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2005; GRAU, M., RUETHER, R.R., eds. *Interpreting the Postmodern: Responses to Radical Orthodoxy*. London: T&T Clark, 2006; SHAKESPEARE, S. *Radical Orthodoxy: A Critical Introduction*. London: SPCK, 2007; ISHERWOOD, L., ZLOMISLIĆ, M., eds. *The Poverty of Radical Orthodoxy*. Eugene, OR: Pickwick Publications, 2012.

¹⁰ Pozri: MILBANK, J., PICKSTOCK, C., WARD, G., eds. *Radical Orthodoxy: A New Theology*. London: Routledge, 1999, s. 2.

(rozumu v rozporení chladného nahliadania), nielen čo sa týka prázdnoty či ontologického násilia, ale tiež čo sa týka ontologickej vlády ne-zmyslu či ne-rozumu.¹¹ Za Scotových dejinných „spolupáchateľov“ identifikuje tvorcov či propagátorov „čistého individua“: Reného Descarta (1596 – 1650) a Immanuela Kanta (1724 – 1804), ktorý sám je akousi „poznámkou pod čiarou“ k „skotovskej revolúcii“.¹² Rozvinutie autonómie človeka pokračuje cez liberalizmus, až napokon vrcholí v osobe a diele Friedricha Nietzscheho (1844 – 1900) a jeho nezájme o kohokoľvek druhého.¹³

Postmoderna je pokračovateľom tohto sekulárneho dedičstva. Mnohé sa nezmenilo napriek túžbe vymedziť sa oproti predošlému modernizmu. Jediné, čo sa naozaj zmenilo, je viditeľné v epistemológii: zmenil sa prístup k pravde. Človek nezačína poznávanie s objektívne poznateľnými predmetmi ani ako izolovaný meditujúci subjekt. Opúšťa sa predstava univerzálnej pravdy, ktorú prijímala tak predmoderná filozofia realizmu, ako aj moderná filozofia subjektívneho idealizmu. Dochádza k pluralizmu a dezintegrácii pravdy: „V postmoderne jestvuje nekonečne veľa možných verzií pravdy neoddeliteľných od konkrétnych narácií. Objekt a subjekt existujú tak, ako sú vyzrozprávané v príbehu. Mimo zápletky... si človek nedokáže predstaviť, aké by boli objekty a subjekty, ba dokonca ani to, či by vôbec existovali.“¹⁴

Postmoderna pokračuje v dualizmoch svojho predchodcu. Milbank kritizuje, že filozofia je oddelená od teológie, zatiaľ čo predtým bola súčasťou teologickej debaty. Teológii tak ostalo sekundárne a nadbytočné miesto, keď už len nanovo opakuje to, čo sa predtým vyjadrilo vo filozofii. Milbank vraví, že teológia „prestala byť o Bohu, lebo prestala byť existenciálnou udalosťou Božej iluminácie a namiesto toho sa stala druhoradou reflexiou o faktoch či praktikách istého druhu.“¹⁵ Sekularizmus, ktorý pretrváva v postmoderne, vytvoril priestor, „kde je teologické buď zdiskreditované alebo obrátené na neškodnú súkromnú zábavku vo voľnom čase.“¹⁶ Postmoderna si za teológiu našla náhradu – sociálne vedy, najmä sociológiu a jej skúmanie sociálnych faktov, ktoré umožňujú nahliadať na náboženstvá zvonku.

Napriek kritike, ktorú Milbank a Radikálna ortodoxia uštedrujú postmoderne, zjavne s ňou aj súhlasia. Svojou difúziou pravdy je totiž postmoderna ukončením modernizmu a jeho snahy o univerzálnu pravdu poznateľnú čistým

¹¹ MILBANK, *Theology and Social Theory*, s. XVII.

¹² MILBANK, J., OLIVER, S., eds. *The Radical Orthodoxy Reader*. London: Routledge, 2009, s. 35.

¹³ MILBANK, *Theology and Social Theory*, s. 289.

¹⁴ MILBANK, OLIVER, *The Radical Orthodoxy Reader*, s. 49.

¹⁵ MILBANK, J. *The Future of Love. Essays in Political Theology*. Eugene, OR: Cascade Books, 2009, s. 310.

¹⁶ MILBANK, PICKSTOCK, WARD, *Radical Orthodoxy: A New Theology*, s. 1.

rozumom – čo je téza, s ktorou nesúhlasí ani Milbank. Postmoderna žiada vybrať si istú konkrétnu naráciu. Slúži tak kresťanskému mýtu, keď ho oslobodzuje od modernistického racionalisticko-vedeckého rámca, v ktorom bola teológia odsunutá na bočnú koľaj ako nevedecká a neracionálna. Postmoderna dáva teológii šancu vrátiť sa, a to aj bez neustálej obrany jej vedeckého charakteru. Už nejde o presvedčanie argumentmi predstavenými na neutrálnej pôde, ide o výber plauzibilnej narácie. Takto postmoderna umožňuje nahradiť modernistický vedecký univerzálny rozum postmodernou kresťanskou naráciou pokoja.¹⁷

Tu vidí Radikálna ortodoxia svoju príležitosť: vyrozprávať mýtus, ktorý namiesto rozdeľujúcich dualizmov zjednocuje. Rozum je napojený na vieru, teológia na filozofiu a prirodzené sa opäť prepája s nadprirodzeným. Nejde medzi nimi o rivalitu, ale o pokojné a harmonické nažívanie, oslobodzujúce človeka z postmoderného chaosu, do ktorého ho priviedla sekulárna filozofia. Je potrebné opustiť skotovskú univocitu bytia a vrátiť sa k participačnej ontológii daru, ako aj analógii Tomáša Akvinského, ktorá je pretransformovaná do radikálnejšej podoby analógie stvorenia. Následne chce Radikálna ortodoxia rozšíriť participáciu z ontologickej roviny aj na „jazyk, históriu a kultúru: na celú oblasť ľudskej aktivity.“¹⁸

Slovo návrat je naozaj dôležité, keďže ďalšími „hrdinami“ Radikálnej ortodoxie sú Augustín, Pseudo-Dionýzios či neapolský filozof a historik Giovanni Battista Vico (1668 – 1744). K týmto „ortodoxným“ mysliteľom sa radí aj moderný teológ Henri de Lubac (1896 – 1991), ktorého interpretácia nadprirodzena v Milbankovom podaní patrí medzi už klasické komentáre.¹⁹ Milbank vysvetľuje, že de Lubac sa nesnažil o postmodernú inováciu kresťanstva, ale o návrat k autentickej tradícii. V tomto duchu sa vidí aj Radikálna ortodoxia, ktorá k pred-modernej ortodoxii pridáva „väčší zmysel pre čas a dynamickú premenlivosť v priebehu času.“²⁰

Tento stručný sumár základných východísk Johna Milbanka a Radikálnej ortodoxie nie je v žiadnom prípade kompletnou ani vyčerpávajúcou expozíciou ich teologického projektu, ale postačuje ako úvod do ich premýšľania, ich ponuky a návrhu riešenia súčasnej situácie, v ktorej sa teológia nachádza. Zároveň takéto predstavenie postačuje na to, aby sme sa pustili do dialógu s filozofickou

¹⁷ Takýto postoj má blízko k tzv. naratívnej teológii, o ktorej píše Francesca Aran Murphy: „Naratívna teológia tvrdí, že biblický príbeh sa stáva menej a nie viac vierohodným, keď sa pokúšame dokazovať, že zodpovedá nejakej inej realite, napríklad realite opísanej historikmi alebo prírodovedcami.“ ARAN MURPHY, F. *God is Not a Story: Realism Revisited*. Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 8.

¹⁸ MILBANK, J. *Being Reconciled: Ontology and Pardon*. London: Routledge, 2003, s. IX.

¹⁹ Pozri: MILBANK, J. *The Suspended Middle: Henri de Lubac and the Debate concerning the Supernatural*. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2005.

²⁰ MILBANK, OLIVER, *The Radical Orthodoxy Reader*, s. 378.

interpretáciou ich postojov a najmä prvotnej kritiky prichádzajúcej z českého prostredia v podobe článku Jakuba Orta.

Odpoveď na kritiku Milbanka a Radikálnej ortodoxie

Po stručnom predstavení Milbanka a Radikálnej ortodoxie sa Jakub Ort púšťa do hodnotenia a kritiky ich programu. Najprv správne poukazuje na to, čo už bolo povedané vyššie: postmoderné nástroje a uvažovanie sú radikálne ortodoxnými teológmi nielen kritizované, ale aj využívané a schvaľované.²¹ Lektúru dejín a výber teológov či filozofov, ktorými sa Radikálna ortodoxia zaoberá, Ort uzatvára kritickou poznámkou: „Někdy se nelze ubránit dojmu, že v celé paletě autorů a textů, se kterými představitelé radikální ortodoxie vstupují do diskuse a které velmi často buď ostře kritizují, nebo velmi nestandardně interpretují, z nich mnozí přicházejí k úhonně.“²² S týmto názorom nejde než súhlasiť, keďže množstvo negatívnych reakcií na Radikálnu ortodoxiu spustila ich interpretácia autorov, spomedzi ktorých stačí zmieniť Dunsu Scota či Tomáša Akvinského.²³ Ort sa k tejto kritike pripája: „Obecně se nelze ubránit dojmu, že argumentační poctivost a jemnost analýzy je na některých místech odložena ve prospěch kulturního konfliktu mezi křesťanskou teologií a její sekulární herezí modernity a postmodernity.“²⁴ Tu sa ale s Ortom nestotožňujeme. Pri rozsiahlejšom čítaní Milbanka sa čitateľ dozvie, že mu nejde o „argumentačnú poctivosť“ či o „jemnosť analýzy“. Ide mu o to, aby čitateľa presvedčil svojím kresťanským mýtom.

²¹ ORT, „Křesťanská metafyzika jako lék na nicotu?“, s. 173.

²² Ibid., s. 178.

²³ Milbankovou kritikou Dunsu Scota sa zaoberala františkánska revue *Antonianum*, obzvlášť v týchto článkoch: ANDONEGUI, J. „Escoto en el punto de mira,“ *Antonianum* 76/1 (2001): 145-191; CROSS, R. „Where angels fear to tread: Duns Scotus and Radical Orthodoxy,“ *Antonianum* 76/1 (2001): 7-41; HUCULAK, B. „De Mature Augustiniano Opere Joannis Duns Scoti,“ *Antonianum* 76/3 (2001): 429-478; MANZANO, I.G. „Individuo y sociedad en Duns Escoto,“ *Antonianum*, 76/1 (2001): 43- 78; TODISCO, O. „L'univocità scotista dell'ente e la svolta moderna,“ *Antonianum*, 76/1 (2001): 79 - 110. Pozri tiež: CROSS, R. „Duns Scotus and Suárez at the origins of Modernity,“ in: *Deconstructing Radical Orthodoxy*, s. 65 - 80. Pre kritiku Milbankovej interpretácie Tomáša Akvinského, pozri napríklad: LASH, N. „Where does Holy Teaching Leave Philosophy? Questions on Milbank's Aquinas,“ *Modern Theology* 15/4 (1999): 433-444; HEMMING, L.P. „Quod impossibile est! Aquinas and Radical Orthodoxy,“ in *Radical Orthodoxy? - A Catholic Enquiry*, s. 76-93; HANKEY, W. „Why Philosophy Abides for Aquinas,“ *Heythrop Journal* 52/3 (2001): 329- 348; DEWAN, L. „On Milbank's and Pickstock's Truth in Aquinas,“ *Nova et Vetera*, English Edition, 1/1 (2003): 199-212; TURNER, D. *Faith, Reason, and the Existence of God*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 94 - 97, 193-202; MARENBNON, J. „Aquinas, Radical Orthodoxy and the Importance of Truth,“ in *Deconstructing Radical Orthodoxy*, s. 49-64; HANKEY, W.J. „Aquinas at the Origins of Secular Humanism? Sources and Innovation in Summa theologiae I, Question 1, Article 1,“ *Nova et Vetera*, English Edition, 5/1 (2007): 17-40; DeHART, P. „On Being Heard but Not Seen: Milbank and Lash on Aquinas, Analogy and Agnosticism,“ *Modern Theology* 26/2 (2010): 243 - 277.

²⁴ ORT, „Křesťanská metafyzika jako lék na nicotu?“, s. 179.

V diskusii so známym škótskym filozofom Alasdairom MacIntyreom (1929-) Milbank tvrdí, že kritika postmodernizmu argumentáciou nestačí:

MacIntyre tiež vidí potrebu spochybníť „zhubných“ postmodernistov na ontologickej úrovni a obhajuje obnovený zmysel Platónovej a Aristotelovej odpovede na relativizmus sofistov (často pozitívne vítaný Lyotardom a ďalšími). Aj keď súhlasím s MacIntyrom, že si treba uchovať veľa z Platóna a Aristotela – najmä vieru v objektívne Dobro, ktoré umožňuje skutočnú možnosť šťastia a je jedno s Pravdou a Krásou – rovnako proti nemu tvrdím, že čisto dialektická metóda potvrdenia týchto skutočností je vo svojej podstate neadekvátnou a neschopnou vyvrátiť tak sofizmus, ako aj moderný perspektivizmus.²⁵

Milbank nesúhlasí s jednoduchou argumentáciou proti nihilizmu postmoder-ny, lebo takto by musel prijať možnosť autonómneho rozumu, ktorý by dokázal viesť debatu o pravde na neutrálnom, objektívnom a nie-teologickom základe. Verí, že jedinou možnou odpoveďou na nihilizmus je „potvrdiť svoje prináležanie ku konkrétnej narácii a odvodiť ontológiu z implicitných predpokladov jej naratívnych foriem.“²⁶

Človek sa nenachádza v statickom priestore, ale len v rámci konkrétneho príbehu – konkrétnej narácie. A len v rámci tejto konkrétnej narácie dochádza k poznávaniu. Z toho dôvodu je pre neho narácia tým najdôležitejším pojmom, ktorý pripravuje pôdu pre presvedčivosť kresťanského mýtu namiesto neutrálnej argumentácie rozumu: „Narácia sa preto ukazuje byť fundamentálnejšou kategóriou, než je vysvetľovanie či porozumenie: na rozdiel od nich neusudzuje z maličkých skutočností alebo oddelených významov. A nejde v nej ani o univerzálne zákony, ani o univerzálne pravdy ducha.“²⁷ Narácia sa nezaobera jednoduchými faktami, ale komplexnou realitou udalostí, štruktúrou inštitúcií a životom – a práve preto je posledným spôsobom, ako porozumieť ľudskej spoločnosti.²⁸

Ani kategória dialógu nespĺňa podľa Milbanka očakávania o priblížení sa k pravde, ako keby jestvoval neutrálny spôsob nahliadania na ňu odhliadnuc od východiskovej pozície všetkých účastníkov dialógu:

Samotná myšlienka, že dialóg je cestou k získaniu pravdy, že má privilegovaný vzťah k Bytiu, teraz na rozdiel od Sokrata a Platóna predpokladá, že sa veľa hlasov stretáva okolo známeho objektu, nezávislého od našich biografických alebo transbiografických procesov poznávania. Z toho

²⁵ MILBANK. *Theology and Social Theory*, s. 261 – 262.

²⁶ *Ibid.*, s. 262.

²⁷ *Ibid.*, s. 267.

²⁸ *Ibid.*

potom vyplýva, že všetci si môžu rôzne biografie (skúsenosti) a tradície privlastniť ako uhly nahliadania na pravdu, ktoré sú samy vyžarovaním pravdy.²⁹

Milbank neprijíma tento modernistický trik falošnej rovnosti názorov. Ľudstvo ani nestojí v otvorenom vzťahu k pravde, ale vždy iba v kultúrnej (in)formovanej skúsenosti nejakej tradície.

Milbank rozumie MacIntyreovej snahe o racionálny postoj k nihilizmu, ale odmieta viesť s touto sekulárnou naráciou argumentáciu. Mýtu sekularizmu sa nedá oponovať, iba rétoricky ho „prekonať, ak dokážeme presvedčiť ľudí – dôvodmi, literárneho vkusu – že kresťanstvo ponúka oveľa lepší príbeh.“³⁰ Preto s Ortom nesúhlasíme, keď si myslí, že Milbankovi môže vytknúť argumentačnú poctivosť, ktorá je pre neho sekundárnou. Pravdaže čitateľovi môže prekážať – a aj naozaj prekáža – „přílišná dávka polemického souboje“³¹, ale nemožno Milbankovi uprieť, že o to mu v skutočnosti od začiatku ide. Zdá sa, že si to uvedomuje aj Ort, lebo si všíma, aké termíny Milbank rád a často používa: heréza, úpadok, nihilizmus, násilie vs. pokoj.³²

Ort nie je jediný, komu prekáža namiesto intelektuálnej argumentácie skôr „násilná“ vojna vedená proti postmoderne v duchu jeho komentára: „Nelze se ubránit dojmu, že Milbank konstruuje obraz vlastní křesťanské metafyziky a postmoderní filozofie tak, aby postmoderně mohl lehce přiřknout diagnózu nihilismu a vlastní teologii pak udělat lékem.“³³ Milbank sa už musel obraňovať proti kritike svojho rétorického štýlu presvedčania, ktorý bol označený aj za „imperialistický a koloniálny“³⁴ a ktorý nepripúšťa žiadnu komunikáciu kresťanov s nekresťanmi. Dokonca mu bolo vytknuté, že sám rozpráva mýtus násilia, ktorý sa odhodlal prekonať.³⁵ Komentátor Radikálnej ortodoxie Gavin Hyman povedal: „Akokoľvek pokojne chce Milbank skonštruovať obsah kresťanskej narácie,

²⁹ MILBANK, J. *The Future of Love*, s. 283 – 284.

³⁰ MILBANK. *Theology and Social Theory*, s. 331.

³¹ ORT, „Křesťanská metafyzika jako lék na nicotu?“, s. 181.

³² *Ibid.*, s. 179.

³³ *Ibid.*, s. 181.

³⁴ HEDGES, P. „Radical Orthodoxy and the Closed Western Theological Mind: The Poverty of Radical Orthodoxy in Intercultural and Interreligious Perspective,“ in: *The Poverty of Radical Orthodoxy*, eds. ISHERWOOD, L., ZLOMISLIĆ, M. Eugene, OR: Pickwick Publications, 2012, s. 122.

³⁵ Pre komplikovanosť odpovede, ktorú Milbank ponúkol svojim kritikom, nechávame celú odpoveď v angličtine: „Certainly, to be persuaded is to be forced, is to succumb to what is taken to be superior power. This power is ‘violent’ (...) unless what is persuasive has the force of ‘truth’ and one is ‘truly’ persuaded. But there is no evident truth, and truth itself (for Theology and Social Theory) can be nothing other than a peaceful communication that is not a consensual reception of the same, but a becoming different of what is received, yet without aggressive rupture. ‘Harmonius’ transition is peace, truth.“ MILBANK, J. *The Future of Love*, s. 140.

dosahuje jej prevahu presadzovaním sily nad ostatnými naráciami – bojom, prekonávaním a získaním víťazstva nad nimi.“³⁶

Otázkou zostáva, či všetky negatíva, ktoré títo kritici ponúkajú, postačujú v záverečnom sumári na zhodnotenie, že je Milbankov teologický pokus neúspešný. Rovnako otvoreným ostáva aj záverečné hodnotenie Orta, ktorý tvrdí, že Radikálna ortodoxia postmodernu neprekonáva. Preto sa v poslednej časti budeme venovať pozitívam aj negatívam Milbankovho teologicko-filozofického pokusu o víťazstvo jeho kresťanského mýtu.

Pozitíva a negatíva Milbankovho pokusu

V predošlej časti sa preukázalo počiatočné nedorozumenie, ktoré možno badať v programe teologickej obnovy u Johna Milbanka a Radikálnej ortodoxie. Je to snaha prekonať postmodernu vyrozprávaním kresťanského mýtu, ktorá sa ale v konečnom dôsledku javí ako nepresvedčivá a postmodernu neprekonávajúca. Ukázalo sa ale tiež problematické vyčítať Milbankovi to, s čím v prvom rade sám prichádza – nastolíť provokatívny naratívny súboj dvoch mýtov, aby sa cielene ukázala naratívna sila jedného z nich a nemohúcnosť druhého.

V týchto dvoch póloch leží sila, ale aj problém veľkej časti kritik Milbanka aj Radikálnej ortodoxie. Na jednej strane mnohí správne poukazujú na historicky nepresnú interpretáciu filozofov a teológov, na veľmi negatívny popis sekularizmu a jeho údajného nihilizmu, na nedostatočnú presvedčivosť pokusu *potlačiť* postmoderný mýtus násilia *pokojným* kresťanským mýtom Radikálnej ortodoxie, no na strane druhej ako keby zatvárajú oči pred hlavnými východiskami takejto teologickej narácie. V konečnom dôsledku tak tieto kritiky upadajú do podozrenia, že nevenujú Milbankovi a Radikálnej ortodoxii náležitú pozornosť a bombardujú ich síce relevantnými útokmi z boku, ale netriaľajú do čierneho. Žiadna z týchto kritik nemieri na jadro problému – na ich pokus vytvoriť naráciu, kde bude pravda podriadená príbehu. Aj Ortovi sa „zdá“, že Milbank necháva bokom pravdivosť metafyzických tvrdení kvôli porážke nihilizmu, no nie je dôsledný natoľko, aby svoje zdanie dotiahol do konca, a tak záver jeho článku pôsobí neuzatvorene (napriek konštatovaniu, že Radikálna ortodoxia neprekonáva postmodernu).³⁷

Dovoľujeme si tvrdiť, že práve tu leží základ a centrum celého snaženia Milbanka a Radikálnej ortodoxie – podriaďiť metafyzickú víziu novému štýlu teológie. Je zbytočné kritizovať ich koncept neoplatonickej participačnej ontológie či spôsob prekonávania na začiatku stanovených dualizmov, pokiaľ si neuvedomíme,

³⁶ HYMAN, G. *The Predicament of Postmodern Theology: Radical Orthodoxy or Nihilist Textualism?* Louisville, KY: Westminster John Knox Press, 2001, s. 93.

³⁷ Porov. ORT, „Kresťanská metafyzika jako lék na nicotu?“, s. 181 – 182.

že za samotným bojom za niečo – respektíve proti niečomu – stojí pravda, ktorá nie je neutrálna, ale je súčasťou príbehu. Pravda sa tvorí, ako hovorí Milbankov obľúbený historik Vico: *verum est factum*.³⁸ Pravda sa nespoznáva neutrálne, nevisí kdesi vo vzduchu, ale je vždy aktuálne nahliadaná v súčinnosti s aktivitou človeka participujúceho na Božej stvoriteľskej aktivite, čím sa sám stáva spoluvtvorcom pravdy. Takto chápanú aktivitu Milbank označuje slovom *poesis*, následkom čoho teológia dostáva prívlastok poetická.³⁹ V takejto teológii dostáva veľký priestor imaginatívnosť, kreativita.⁴⁰

Pozorným čitateľom a komentátorom Radikálnej ortodoxie je Laurence P. Hemming, ktorý si všima túto poeticko-kreatívnu dimenziu Milbankovho konceptu, keď píše: „Toto je dôvod, prečo je Radikálna ortodoxia vždy schopná zviazať filozofiu a teológiu do jedného celku a vyhlásiť ich za tie isté. Sú zjednotené do štýlu, ktorý sa tvorí. Argumentácia predchádzajúca popisu je kvôli prezentácii výsledkov skrytá. Toto je určite význam, aký by mala poetika mať.“⁴¹ Napokon, „štýl v tomto zmysle sa nežije, ale projektuje ako funkcia imaginárneho.“⁴² Hemming ponúka náhľad do vnútornej koherencie Milbankovho mýtu napriek vonkajším kritikám, ktorým neustále čelí, no ktorý drží pokope práve nový poetický štýl.

Pravdaže, problematickosť argumentácie, ktorú tento štýl nesie, nemožno zakryť. Ale aby mala kritika väčší význam, musí zasiahnuť problematickosť samotného štýlu. Komentátori, ktorí sa venovali narácii Radikálnej ortodoxie ako takej, sa zamerali na iné otázky, akými sme sa doposiaľ zaoberali, napríklad: kto je napokon narátorom tohto kresťanského mýtu: Boh alebo Radikálna ortodoxia?⁴³; odkiaľ pozná Milbank či Radikálna ortodoxia záver príbehu, v ktorom sa stále nachádzame?⁴⁴; ako môže Radikálna ortodoxia tvrdiť, že ponúka kresťanský mýtus, ak je celý vyrozprávaný jazykom pohanskej filozofie a stojí na princípoch

³⁸ Pozri Milbankovu dizertačnú prácu o Vicovi: MILBANK, J. *The Religious Dimension in the Thought of Giambattista Vico: Part One*. New York: Edwin Mellen, 1991, *Part Two*, 1992.

³⁹ Porov. MILBANK, *The Religious Dimension in the Thought of Giambattista Vico: Part One*, s. 18.

⁴⁰ Pozri *ibid.*, s. 253.

⁴¹ HEMMING, L.P. „Introduction: Radical Orthodoxy’s Appeal to Catholic Scholarship,“ in *Radical Orthodoxy? – A Catholic Enquiry*. Aldershot and Burlington, VT: Ashgate Publishing, 2000, s. 13. Pre kontrolu prekladu ponúkame aj anglický originál: „This is why Radical Orthodoxy is always able to collapse philosophy and theology into each other and proclaim they are the same. They are unified into a style that is borne. The argumentation that preceded the inscription is hidden, for the sake of presenting the results. This, surely, is what ‘poetics’ is intended to mean.“

⁴² *Ibid.*, s. 13, poznámka pod čiarou 26.

⁴³ Pozri SHAKESPEARE, S. „The New Romantics: A Critique of Radical Orthodoxy,“ *Theology* 103/813 (2000): s. 173.

⁴⁴ LOUGHLIN, G. „Christianity at the End of the Story or the Return of the Master-Narrative,“ *Modern Theology* 8/4 (1992): s. 379.

platónskej ontológie?⁴⁵ A snáď posledná otázka, ktorá zasahuje centrum Milbankovej predstavy presvedčiť čitateľa čisto na základe „literárneho vkusu“: nenachádzame sa takto bez pevných základov pravdy opäť na starej vlne skepticizmu a relativizmu?⁴⁶ Nemá jazyk až prehnane veľkú moc, pokiaľ sa v ňom nezrkadlí existenciálne daná realita? Nestáva sa napokon Boh samotným príbehom?⁴⁷

Nedá sa povedať, že by Radikálna ortodoxia uspokojivo reflektovala tieto kritické pripomienky a otázky. Aj preto vyznieva nekoherentne či skôr neautenticky. Treba ale uznať aj zopár zjavných pozitív, ktoré koncept takejto kreatívnej, poetickkej či naratívnej teológie predostiera. Je to dôraz na návrat k narácii a imaginácii, ktoré v teológii dlho absentovali, ako aj hrdosť na ortodoxiu tvoriacu príbeh kresťanstva bez rozdielu denominácií.

Spomedzi prominentných teológov, volajúcich v nedávnej dobe po návrate k naratívности a imaginácii v teológii, spomenieme profesora Gregoriánskej univerzity v Ríme Michaela Paula Gallaghera (1939 – 2015). Okrem zmienok o význame „symbolickej teológie“ u Tomáša Akvinského predstavuje aj názory Johna Henryho Newmana (1801 – 1890) a úlohe imaginatívности pri nadobudnutí istoty viery.⁴⁸ Gallagher je presvedčený, že súčasná doba stále viac odráža túžbu po imaginatívности – a to nielen v duchovnom či náboženskom živote, ale aj vo filozofickom a teologickom bádání, keď sa uznáva „kognitívna kapacita imaginácie“.⁴⁹ V tomto duchu sú predpoklady Radikálnej ortodoxie vnímané pozitívne, lebo ako jedni z mála sa pokúsili o návrat kategórie naratívности do súčasnej akademickej teológie. Predovšetkým akademická teológia totiž nesmie zabudnúť, že teológia je v prvom rade rečou o Bohu. Ako taká nemôže byť uzavretá do definícií a schém, ale má sa vždy a novým spôsobom snažiť o predstavenie príbehu Boha a človeka.

Druhým pozitívom Radikálnej ortodoxie je hrdý návrat ku kresťanskej ortodoxii, ktorý búra bariéry. Tým, že je toto teologické hnutie nendenominačné a širokospektrálne, už preukázalo potenciál posunúť debatu o teológii a kresťanstve tam, kam sa mnohým denominačným teológiám nepodarilo dostať. Jeden z hlavných predstaviteľov Radikálnej ortodoxie Graham Ward hodnotí, že po tých rokoch, čo už Radikálna ortodoxia ponúka svoje myšlienky, ekumenická

⁴⁵ VORSTER, N. „The Secular and the Sacred in the Thinking of John Milbank: A Critical Evaluation,” *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 11/32 (2012): s. 122. SMITH, J.K.A. *Introducing Radical Orthodoxy: Toward a Post-Secular Worldview*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2004, s. 198, poznámka pod čiarou 41. Fakt, že Radikálna ortodoxia sa zaoberá viac Platónom ako Ježišom si všíma aj Ort. Porov. ORT, „Kresťanská metafyzika jako lék na nicotu?“, s. 179.

⁴⁶ Porov. SHAKESPEARE, *Radical Orthodoxy: A Critical Introduction*, s. 55.

⁴⁷ Porov. ARAN MURPHY, F. *God is Not a Story*, s. 91.

⁴⁸ Pozri GALLAGHER, M.P. „Theology and Imagination: From Theory to Practice,” *Christian Higher Education*, 5:1 (2006): 83 – 96.

⁴⁹ Porov. *ibid.*, 86 – 87.

vízia patrí stále medzi jej najsilnejšie či najvplyvnejšie.⁵⁰ Luteráni, kalvíni, baptisti, metodisti, kongregacionalisti, rímski katolíci, ortodoxní kresťania – tí všetci už našli svoj priestor v diskusii s Radikálnou ortodoxiou. A nejde len o diskusiu v rámci kresťanstva; ide tiež o disciplíny, ku ktorým sa teológia vďaka Radikálnej ortodoxii dostala, lebo práve v nej našla znovu raz charakter interdisciplinarity. Ward tvrdí, že Radikálna ortodoxia „vytýčila smer, ako robiť teológiu v, cez a poza tradičné a disciplinárne hranice.“⁵¹ Toto tvrdenie stojí za zamyslenie pre akúkoľvek súčasnú teológiu.

Záver

John Milbank a teologické hnutie Radikálna ortodoxia sú na scéne už niekoľko desiatok rokov a ponúkajú svoj kresťanský mýtus pokoja ako alternatívu k sekulárnemu mýtu, ktorý vedie podľa nich k nihilizmu. Táto štúdia predstavila hlavné princípy či východiská teológie Milbanka a Radikálnej ortodoxie slovenskému prostrediu, vstúpila do prvotného dialógu s českým prostredím, ktoré sa už Radikálnej ortodoxii venovalo, a ponúkla niektoré závažné negatíva, no aj pozitíva takejto naratívnej, poetickej formy teológie pre dnešok. Záver vytýčil dôležitý odkaz Radikálnej ortodoxie pre spôsob, ako robiť teológiu dnes: naratívnosť a ekumenická vízia ukotvená v ortodoxii.

Dr. Pavol Hrabovecký S.T.D

Katedra systematickej teológie
Teologická fakulta KU v Ružomberku
Hlavná 89
041 21 Košice
pavol.hrabovecky@ku.sk

---

⁵⁰ Porov. WARD, G. „Radical Orthodoxy: Its ecumenical vision,“ *Acta Theologica* 37, suppl. 25 (2017): 29 – 42.

⁵¹ *Ibid.*, s. 35.